B.A. 5th Semester (১) BA-MAJOR-5th

Paper 5.3

পাঠ্যক্ৰম: ব্ৰজবুলি গীতিসাহিত্য (ভক্তিকাব্য)

মূল্যাংক: ৬০

প্ৰথম সোপান: ব্ৰজাৱলী আৰু ব্ৰজবুলি ভাষাৰ উৎপত্তি, বিকাশ আৰু বৈশিষ্ট্য

দ্বিতীয় সোপান: শঙ্কৰদেৱ: মানুষ বিচাৰ (১, ২, ৩, ৪)

মাধৱদেৱ: বিৰচন সাৰ

তৃতীয় সোপান: বিদ্যাপতি: ৰাধাৰ বিচাৰ, মানুষ বিচাৰ, বৰ্ষাৰ বিচাৰ, বিচাৰ

ৰায় ৰামানন্দ: মানুষ বিচাৰ

চতুৰ্থ সোপান: জ্ঞানদাস: ঢলঢালুতিৰ লাগিবা, প্ৰেমিকভক্তি লাগিবা

গোবিন্দদাস: অভিসাৰিকা নায়িকা, মনানুগ মিলন, বৰ্ষাভিসাৰ

— x —

পূৰ্ব ভাৰতৰ মধ্যযুগীয় বৈষ্ণৱ কবিসকলে প্ৰধানকৈ বৈষ্ণৱ ভক্তিগীত আৰু গীত-পদ ৰচনা কৰিলে। এটি স্বকীয় বৈশিষ্ট্য যুক্ত ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এই ভাষাটোৱেই ব্ৰজবুলি আৰু ব্ৰজাৱলী এই দুই নামেৰে পৰিচিত হৈ আহিছে। পূৰ্ব ভাৰতৰ বিশেষকৈ অসম, বঙ্গ, বিহাৰ, উৰিষ্যা, নেপাল বৈষ্ণৱ সন্ত আৰু ভক্ত কবিসকলে এই ভাষাটোৰেই কৃষ্ণৰ ভক্তিৰ মাহাত্ম্য, ভক্তি বা আদি প্ৰকাশ কৰি বহু কবিৰ সাহিত্যৰ গীত-পদ, নাট আদি ৰচনা

সেইদিনা মেই সাহিত্য নিখিলৰ মধ্যযুগীয় - ভক্তিৰ - সাহিত্য ৰোল হয়ো কৰি কৰিছে। বৈষ্ণৱ সাহিত্য মাতৃভাষা ও স্বতন্ত্ৰ বিষয়ও আৰু বিশেষিত হোৱা এই ব্ৰজবুলি বা ব্ৰজাৱলী ভাষাই প্ৰাদেশিক ভাষাৰ নিশ্চিত আৰু সেইত অপৰ পদেও সকল সংগ্ৰহ-সেইদিনা বুলি কোৱাৰ মূল আছে। সি যিদিনা হওক ভক্তি ৰস আৰু গীত-পদ্য ৰসমধুৰ আৰু ধ্বনি-ব্যঞ্জনা প্ৰকাশত মধ্যযুগৰ এই ভাষাটোৱে স্ব-মহিমাৰে মাতিছে। সেইদিনা বুলি নিশ্চন্দেহে মতামত কৰিব পাৰি।

বাংলাদেশ আৰু উড়িষ্যাত - এই ভাষাটো ব্ৰজবুলি আৰু অসমত ব্ৰজাৱলী নামেৰে প্ৰচলিত।

নামকৰণ: মধ্যযুগীয় বৈষ্ণৱ কবিসকলে ~~কৃষ্ণলীলাৰ~~ এই প্ৰেম বিষয়ক প্ৰেম গীত-পদসমূহ ৰচনা কৰাৰ পৰা এই ভাষাটোৰ নামকৰণ সম্পৰ্কত বিভিন্ন অভিমত পোৱা যায়। ড° সুকুমাৰ সেনৰ মতে ব্ৰজবুলি নামটো আধুনিক নাম। বিদ্বান পণ্ডিতৰ মতে ই ব্ৰজধামৰ ভাষা, গতিকে ই 'ব্ৰজবুলি' বা 'ব্ৰজাৱলী'। মহাপুৰুষ মাধৱদেৱেও এই ভাষাটোক 'ব্ৰজাৱলী' বুলি কৈ গৈছে। ড° কালীপদ্ৰ চন্দৰৰ মতে ভাষা বিকৃত বুলি কৈ গৈছে। অনুসৰি কালক্ৰমত ব্ৰজবুলি ব্ৰজাৱলী হৈছে।

উৎপত্তি: ব্ৰজবুলি ভাষাৰ উৎপত্তি সম্পৰ্কে পণ্ডিতসকলৰ বিভিন্ন মত পোৱা যায়। ড° গ্ৰীয়াৰ্চন চাহাবৰ মতে বাংলাদেশৰ কবি সকলে বিদ্যাপতিৰ অনুকৰণ কৰিলে যে মৈথিলী ভাষাৰ অনুকৰণত ব্ৰজবুলি ভাষাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ড° সুকুমাৰ সেন, কালিদাস মোহ আৰু ড° বিভূতিভূষণ ৰায়ে এই মতক সমৰ্থন কৰিছিল। ~~পৰৱৰ্তী~~ ~~সময়ত অৱশ্যে~~ এই সম্পৰ্কত ড° সুকুমাৰ সেনে মত আগবঢ়ায় এনেদৰে — "বিদ্যাপতিৰ মৈথিলী পদাৱলীৰ অনুকৰণত পদ লিখিছিল যে বঙালী পদকৰ্তাসকলে জ্ঞাতসাৰে ব্ৰজবুলি ভাষাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। অৰ্থাৎ মৈথিলী ভাষা ব্ৰজবুলিৰ জননী আৰু বঙলা ভাষা ~~ইয়াৰ~~ হৈছে ইয়াৰ ধাত্ৰী। কিন্তু নানান কাৰণত এই মত গ্ৰহণ সমৰ্থন কৰিব নোৱাৰি।" ড° কৃষ্ণ প্ৰসাদ মাসৰে গ্ৰীয়াৰ্চনৰ অভিমতটোক ভুমুকি বুলি কৈছে।

~~ড° সুকুমাৰ~~

ড° সুকুমাৰ সেনে ব্ৰজবুলি ভাষাৰ উৎপত্তি সম্পৰ্কত পুৰণ অভিমত সাঙি দিয়া কৈছে — "অৱহট্টৰ পৰাই ব্ৰজবুলিৰ উৎপত্তি হৈছে। অৱহট্টৰ ওপৰত মৈথিলী অৰ্থাৎ মগধী

প্ৰভাৱ পৰিছিল আৰু পঞ্চদশ-ষোড়শ শতাব্দীত ই ব্ৰজবুলিৰ ৰূপ গ্ৰহণ কৰিছিল। ড° মহেশ্বৰ নেওগে এই প্ৰসঙ্গত আলোচনা কৰিছে এইদৰে – " অসমীয়া ব্ৰজবুলি, বঙলা ব্ৰজবুলি আৰু ওড়িয়া ব্ৰজবুলি মৈথিলী ভাষাৰ ভিত্তিত গঢ়ি উঠা বুলি নিৰ্ণয় কৰা হৈছিল যদিও তাৰ ওপৰিও অন্য অপভ্ৰংশ অৰ্থাৎ পূৰ্ব আঞ্চলিক বুলি সন্দেহ কৰিবৰ সুযোগ আছে।"

গতিকে ক'ব পাৰি যে পূৰ্ব ভাৰতৰ অসম, বঙ আৰু উৰিষ্যাত স্থানীয় বৈষ্ণৱ কবিসকলে নিজস্ব ভাৱে প্ৰচলিত কৰা ব্ৰজবুলি ভাষাৰ উৎপত্তিত পূৰ্বী অপভ্ৰংশৰ অৱিহনাই অধিক কাম কৰিছে। অৱশ্যে- বিদ্যাপতি উমাপতি, বিদ্যাপতি আদি মৈথিলী কবিসকলে ৰচনা কৰা কৃষ্ণ-লীলা বিষয়ক গীতৰ- মৈথিলী ভাষাৰ ব্ৰজবুলি ভাষাৰ ওপৰত সকলোৱে পণ্ডিত সকলে আলোচনা কৰোঁতে এক্ষেত্ৰত ভুল কৰা নেদেখি।

অসমত প্ৰচলিত ব্ৰজবুলি ভাষা ব্ৰজাৱলী ভাষাৰূপে প্ৰচলিত। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ সময়ৰ পৰা শংকৰ দেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ অনুগামীসকলে, ৰচনীত-বটীমা আদিৰ মাজেৰে এই ভাষাৰে প্ৰকাশিত হৈছে। অসমৰ অধিকাংশ পণ্ডিতে অসমৰ ব্ৰজাৱলী ভাষাৰে মৈথিলী ভাষাৰ প্ৰভাৱত গঢ়ি লৈ উঠাৰ মত পোষণ কৰিছে। ড° সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই অসমৰ ব্ৰজবুলি বা ব্ৰজাৱলী মৈথিলী আৰু বাঙালীৰ সংস্কৰণ- গঢ়ি লৈ উঠা এক কৃত্ৰিম ভাষা বুলি কৈছে, কিন্তু ব্ৰজবুলি বা ব্ৰজাৱলী ভাষাটো, প্ৰকৃতাৰ্থে এটা কৃত্ৰিম ভাষা নহয়; ই এটা স্বাভাৱিক ভাষাতেই আৰু সেই ~~সময়ৰ~~ বিষয়ে পৰৱৰ্তীকালৰ পণ্ডিতসকলে অভিমত দিব পাৰি।

<u>ব্ৰজবুলি ভাষাৰ বিশিষ্ট্য</u>: ব্ৰজবুলি ভাষাৰ শব্দগত আৰু ব্যাকৰণগত বিশেষত্বৰ ভিত্তিত- ইয়াৰ বিশিষ্ট্যসমূহ লক্ষ্য কৰিব পাৰি। তৎসম, অৰ্দ্ধতৎসম আৰু ~~অৰ্দ্ধ~~ তদ্ভৱ ~~তদ্ভৱ~~ শব্দৰ প্ৰয়োগেই ব্ৰজবুলি ভাষাৰ অধিক। সামান্যভাৱে- আগ্ৰী- আৰু যাঁহী- মূলৰ- শব্দও প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়।